

[B] **HOOP OP EEN NIEUW BEGIN.**
JOKE VAN LEEUWEN DUIKT
IN DE FRANSE REVOLUTIE

Joke van Leeuwen behoort tot onze productiefste schrijvers. *Feest van het begin*, haar meest recente titel, is naar eigen zeggen nummer achtendertig. Het merendeel daarvan staat in de bibliotheek in de afdeling “kinderen”, van nog nat achter de oren tot adolescent, een klein deel in de afdeling “volwassen”. Dat is jammer, vind ik, het zou beter zijn ze in die laatste afdeling alle achtendertig bij elkaar te zetten, voor de niet onwrikbaar met zijn rol en functie vergroeide “volwassen” lezer valt er immers ook in die boeken uit het literaire souterrain heel wat te genieten.

Het werk komt uit een en hetzelfde hoofd, hand en hoofd is misschien beter, lijf en hoofd nog beter, want Van Leeuwen denkt met haar zintuigen, haar vingers, haar hele fysieke gestel. Als ze het laat regenen, zoals in het begin van het nieuwe boek, gebeurt dat niet vanuit een cleane meteorologische observatiepost, zoals in de openingsalinea van *Der Mann ohne Eigenschaften*, liever vereenzelvt ze zich met de mensen op straat die proberen “de plenzen te ontwijken die door de wielen (*van koetsen, CO*) worden opgegooid, met vuil erin en restjes salpeterzuur die een gat kunnen branden in hun kleren”. En die niet kunnen schuilen maar wel oog hebben voor het intieme, inclusief het kinderlijke en laag-bij-de-grondse, voor “de mussen en de katten” die een schuilplaats vinden “die te klein is voor een mens”.

Feest van het begin is in zekere zin een historische roman. Ik formuleer dat met enige aarzeling omdat de schrijfster weliswaar inzoomt op een specifiek tijdperk, zich ook terdege heeft georiënteerd, maar weinig expliciete interesse aan de dag legt voor de hoofdlijnen en de hoofdpersonen van het drama, voor namen en data. Begrijpelijk, die hoofdzaken zijn al zo tot in de administratieve details beschreven dat er voor haar weinig eer meer aan te behalen viel. Des te meer is dat het geval nu ze zich op bijfiguren concentreert, ten dele bekend maar geanonimiseerd, ten dele geheel verzonnen. Literair interessanter, want onbekender dan de mensen in de koetsen, zijn de mensen die de regen niet kunnen ontwijken, een doorweekte “jonge vrouw met een zwarte vlek in de huid van haar bovenlip”, de doordrenkte

Joke van Leeuwen, Foto Michiel Hendryckx.

tienduizenden die zich verzamelen om op te trekken naar het kasteel van de koning. Hun ervaringen komen in de geschiedenisboeken immers nauwelijks of niet ter sprake.

Om dat geloofwaardig te kunnen, is heel wat meer nodig dan wat globale Wikipedia-kennis; vooral *oppervlakkige* kennis is vereist, plus de nodige verbeeldingskracht. Oppervlakkig betekent bijvoorbeeld: hoe ziet zo'n koets er precies uit, van binnen en van buiten, hoe gaat het er in een nonnenklooster aan toe, wat is zowel vanuit het perspectief van de bouwer als de speler het verschil tussen een klavecimbel en een pianoforte, hoe gaan de marktvrouwen gekleed en waarover spreken ze, wat zijn hun dagelijkse zorgen, verlangens, angsten, en hoe zit dat met de mannen in de cafés? En al die kennis mag niet met een aanwijsstok worden geëtaleerd, ze moet blijken, duidelijk maar het liefst terloops of impliciet, en dat vraagt om een afgewogen mengsel van exactheid in de stoffelijke details en terughoudendheid in het algemeen.

Dus krijgt de lezer geen exposé over de politieke onrust in het revolutionaire Parijs, eind achttiende eeuw. De imaginaire lezer die het experiment waagt zonder voorkennis aan het boek te beginnen, dus ook zonder de flaptekst te lezen, zal niet meteen weten in welke wereld hij is terechtgekomen, tenzij er in zijn hoofd een belletje gaat rinkelen bij de sprookjesachtige tijdsaanduiding “het eerste jaar van de nieuwe vrijheid”. Iets verderop, als hij het woord “*faubourgs*” leest, zal hij weten dat de rivier die “als een kromme ruggengraat” door de hoofdstad loopt, de Seine moet zijn, en hij zich dus in Parijs bevindt.

En als hij ook nog iets van filosofie weet, moeten de mannen die in de cafés over “de algemene wil” discussiëren hem leren dat het een tijd is waarin de theorieën van Rousseau zich meester maken van de massa’s, om een formulering te gebruiken van latere marxistische adepten die zijn politieke filosofie meedogenloos in de praktijk brachten, kennelijk niet beleerd door de deugdenterreur van de jakobijnse fractie van destijds, waar Joke van Leeuwen juist een scherp oog voor heeft. De nageschiedenis is bij haar afwezig, althans feitelijk, maar wie goed luistert, hoort de dreiging ervan al meeklinken in heel wat zinnen, want het feest van het begin, zo blijkt, is qua feestelijkheid van begin af aan een bedenkelijk, dubbelzinnig gebeuren.

Maar toch: een feest. Het wordt aangekondigd via de figuur van Catho, een vijftienjarig meisje, een vondeling die in het hospice van strenge, vreugdeloze nonnen het vuile werk mag opknappen, maar die tot heel wat meer in staat moet zijn, zeker is van meet af aan dat ze “op haar handen kan staan”. Dat zijn meteen veelzeggende aanwijzingen. Wie op zijn handen kan staan (bij Van Leeuwen een vertrouwd kunststukje, bijvoorbeeld ook beheerst door Kukel in het gelijknamige boek) bekijkt de wereld van een andere kant, beseft de relativiteit van het genormeerde beeld en staat, letterlijk, voor een omgekeerde wereld.

Het literaire raffinement schuilt in de nauwelijks in het oog springende details waarmee de schrijfster de feestvreugde vaak weer onmiddellijk tempert, details die op scepsis, geforceerdheid, repressie wijzen. De vrouwen zijn “bezigt te denken dat ze bij elkaar horen en dat ze met spierpijn en dorst en rode wangen naar een betere toekomst onderweg zijn” – de ondertoon van twijfel over hun saamhorigheid en van vertwijfeling in het algemeen is, bij alle optimisme,

onmiskkenbaar. Schitterend is de ambivalentie van spontane feestelijkheid en autoritair toezicht in het beeld van de “slerpen in de goedgekeurde kleuren”, die “om schouders en buiken hangen alsof de dragers ervan zichzelf cadeau willen doen” – een genereuze intentie die de lezer overigens bekend voorkomt: ook Kukel wilde zichzelf aan de koningin cadeau doen, in zijn geval in de hoop door haar als haar kind herkend te worden.

Joke van Leeuwen herhaalt de geschiedenis van de Franse Revolutie dus niet met de naïviteit van veel van de toenmalige betrokkenen. Ze wéét van die naïviteit, heeft er ongetwijfeld sympathie voor, maar ze weet ook beter – de superieure kwaliteit van de roman ligt vooral in de subtiële manier waarop ze dat beter weten laat doorklinken. Het boek eindigt hoop- en verwachtingsvol, met de overtuiging van Berthe, een oudere vriendin van Catho, “dat er weer iets kan beginnen”, in historisch opzicht eindigt het boek vóór het uitbreken van de jakobijnse Terreur met een hoofddletter.

We hebben Berthe leren kennen als kind uit een welgesteld gezin, gezien haar oorspronkelijke naam “met veel tierlantijnen eraan” is ze waarschijnlijk van adel. Als kind heeft ze haar verbeeldingskracht geoefend door tekeningen te maken uitgaande van een toevallige inktvlek, ze is muzikaal en speelt klavecimbel en pianoforte, ook geeft ze “denkles” aan een zevental bevriende vrouwen. Het lot heeft haar al twee jaar gescheiden van Catho, maar dan stuit ze bij toeval op een geschilderd portret van haar jongere beschermeling, tot haar verdriet “verkleed als begrip”; alle kinderlijkheid is opgelost in geposeerde verhevenheid, een lot waaraan “fatsoenlijke” kinderen ook in latere tijden niet zouden ontkomen. Berthe heeft een ander idee van vrijheid. Ze heeft inmiddels genoeg pijnlijke ervaringen opgedaan met de nieuwe vrijheid dat ze weet dat vrijheid en naïviteit niet samengaan. Ze denkt: “Waarom heeft die schilder de vrijheid niet verbeeld als een moeder of een wijze oude vrouw, waarom moet het een jong ding zijn dat niet is voorbereid op wat er kan gebeuren?”

CYRILLE OFFERMANS

JOKE VAN LEEUWEN, *Feest van het begin*, Querido, Amsterdam, 2012, 248 p.